J. Holleman Sugijono

Het belang van de adviezen van het dorpschoofd en de dorpsrechter voor de Nationale Rechter in Indonesië

In: Bijdragen tot de Taal-, Land- en Volkenkunde 127 (1971), no: 4, Leiden, 492-496

This PDF-file was downloaded from <http://www.kitlv-journals.nl>

HET BELANG VAN DE ADVIEZEN VAN HET DORPSHOOFD EN DE DORPSJUSTITIE VOOR DE NATIONALE RECHTER IN INDONESIË

Gedurende 1970 verbleven 25 Indonesische juristen, bijna allen met praktijkervaring bij de nationale rechtspraak — burgerlijke en militaire gerechten — in Nederland voor een breed opgezette nascholingscursus. Deel van die cursus was gericht op het volksrecht (adatrecht) en een onderdeel hiervan was gewijd aan discussies betreffende de positie van het volksrecht en de ontwikkeling van een nationaal Indonesisch recht.

Kernprobleem in deze (zeer levendige) discussie was de vraagstelling: gegeven het uitdrukkelijk aanvaarde officiële uitgangspunt, dat in het streven naar rechtshervorming en -vernieuwing het volksrecht (hukum adat) een basis van het moderne nationale recht zal zijn, op welke wijze zou een synthese verwerkt kunnen worden tussen de eenheidsidee die inhaerent is aan het begrip 'nationaal recht' en de onmiskenbare plaatselijke verscheidenheid die het volksrecht vertoont in het levende rechtsverkeer onder het grote merendeel van de Indonesische bevolking?

Hier liggen (in van Asbeck's woorden) de problemen huizenhoog. Dat bij velen de gedachten in de eerste plaats uitgaan naar wetgeving als werktuig voor een uniformerende rechtsvernieuwing, is allerm minst verbazend, temeer omdat een grotere rechtseenheid als een belangrijke steun voor de bestendiging van een staatkundige eenheid beschouwd mag worden. Gezien echter de feitelijke rechtsverscheidenheid in Indonesië (en dit niet alleen op het gebied van het 'oude' volksrecht) en de regionale (lokale) verschillen in de sociaal-economische structuur en ontwikkeling der bevolking, is een op eenheid gerichte wetgeving geen vanzelfsprekend vademecum om de rechtszekerheid (hier vooral in de zin van: een door de 'gewone man' gevoelde behoefte) te bevorderen. De rechter is een belangrijke schakel in dit moeizame proces. Van hem wordt verwacht dat hij in de uitoefening van zijn belangrijke taak het vertrouwen blijft genieten van de rechtzoekenden. Niet de minste voorwaarde hiervoor is dat zijn rechtspraak 'begrepen' wordt, dus aansluit bij het rechtsgevoel (geen onveranderlijk gegeven) van de plaatselijke bevolking.

Als waarschijnlijk juist uitgangspunt bij de discussie werd aanvaard dat, in het algemeen gesproken, verreweg het grootste volume van het dagelijks rechtsverkeer (en daaruit vloeiende geschillen) zich beweegt op 'grass-roots level', waar de rechtsverscheidenheid het grootst is. Nu rees de fundamentele vraag: kan de (aan mutaties onderhevige) 'nationale rechter' van de Pengadilan Negeri, dikwijls zwaar belast en werkend onder moeilijke omstandigheden, zijn taak in bovengenoemde zin bevredigend vervullen zonder de steun van gezaghebbende figuren van de kumpulan adat, de volksrechters in het volksrechtelijk verkeer?

Een koloniale ordonnantie van 1935 (S. 1935 No. 102) droeg de gouvernementsrechter op in burgerrechtelijk geschillen met deze dorps-

justitie nauw aansluiting te zoeken. Uit de discussies bleek echter, dat ongeacht de huidige (en beperktere) wettelijke voorzieningen op dit stuk, in feite de belangrijkheid of zelfs wenselijkheid om zich van het 'advies' uit de kumpulan adat te verzekeren, in vrij grote mate door de nationale rechters zelf bepaald wordt en dat individuele inzichten over het nut ervan ver uiteen lopen. Aan de cursisten werd toen verzocht om zich voor te bereiden op een debat over de beleidsvraag, of en waarom de dorpsjustitie (en met name de geschilsbeslechting volgens 'rapat desa' of 'kumpulan adat') al dan niet uitdrukkelijk binnen het wettelijk erkende gebied van de nationale rechtspraak moest worden geplaatst. Een positief antwoord zou inhouden de erkenning van de dorpsjustitie als de brede onderste geleiding van een unitaire hiërarchische totaalstructuur en organisatie van 's lands rechtspraak. Dit zou de wederzijdse communicatie tussen 'bovenbouw' en 'onderbouw' bevorderen en eventuele divergenties tussen 'positief' recht en 'levend' recht (geen denkbeeldig gevaar) kunnen intomen.

Een aantal cursisten bereidde zich op dit debat voor en, zoals te verwachten was, liepen de meningen vrij sterk uiteen. Een van hen, de heer Sugijono S. H., militair rechter te Bandung, had zich de moeite getroost zijn gedachten op papier te zetten. Het waren notities bedoeld als bijdrage tot een mondelinge collegiale gedachtenwisseling, niet geschreven als een wetenschappelijke verhandeling. Het stuk bevat m.i. echter een aantal, op huidige praktijkervaring gebaseerde inzichten, die voor een verdere overweging en een diepere bezinning op dit probleem van waarde zijn. Het wordt hier met zijn toestemming (en behoudens enkele kleine redactionele correcties) ongewijzigd gereproduceerd.

Leiden, juni 1971.

J. F. HOLLEMAN

I

Alvorens uiteen te zetten waarom ik ervóór ben dat de nationale rechter (Hakim) van de regionale Pengadilan Negeri, het dorps hoofd (Lurah) en eventueel ook de onderdistrictsbestuurder (Tjamat) moet raadplegen voordat hij over privaatrechtelijke geschillen uitspraak doet, zal ik trachten duidelijk te maken hoe belangrijk vooral de rol van een Lurah (kepala desa) in de volksrechtelijke praktijk van 'rapat desa' of 'kumpulan adat' (Batak: rungunun adat) is ten aanzien van geschillen in zijn eigen dorp.

Het is alom bekend dat elke desa (dorp) zijn eigen adat (gewoonte, levenswijze, rechtsovertuiging) heeft. Er is een (Oost-)Javaans spreekwoord dat luidt 'Sédjé desa mawa tjara', hetgeen betekent 'Een ander dorp, een andere levenswijze (adat)'.

1. Het is in de eerste plaats belangrijk, omdat een Lurah (dorps hoofd) door het volk gekozen is — meestal een oude ingezetene (kern-dorper) die bij het volk goed bekend is, in het dorp geboren en getogen is, een bepaalde invloed in zijn kring heeft, volgens de lokale adat leeft en de levenswijze van het volk tot in details kent.

Wanneer ik hier van levenswijze (adat) spreek, betekent dit niet enkel de gewoonte, maar het houdt ook in de rechtsovertuiging, de rechtsgevoelens en het rechtsbesef van het volk. De Lurah weet precies uit welke groeperingen het volk in zijn desa bestaat, welke godsdienst het meest beleden wordt, hij kent de boeren, de grootgrondbezitters, de militairen die in het dorp wonen (bij ons is het gewoon dat militairen samen met de bevolking in het dorp wonen), de listige handelaren, enzovoorts.

2. Dat de Lurah in de eerste plaats op de hoogte is van het grondbezit in zijn desa behoeft geen nader betoog. Aan wie een bepaald stukje grond in zijn desa behoort, dient hij te weten. Hij weet wat *wakaf* grond is, welke gronden onder desa beheer vallen en hij wijst het gebruik daarvan aan bepaalde personen toe. Hij is op de hoogte van willekeurige en onrechtmatige occupatie van gronden in zijn gebied. Bijna alle grondtransacties worden uitgevoerd met zijn medeweten en in menige gevallen *beslist* hij of bepaalde grondtransacties wel of niet uitgevoerd mogen worden (bij duistere status van de grond).

Het is daarom juist, dat de Hakim van de Pengadilan Negeri raad dient in te winnen van de Lurah wanneer grondgeschillen ten gerechte worden gebracht. Het gaat niet alleen om de casus zelf, maar ook om het feit, dat de nationale rechter er rekening mee dient te houden dat het adatrecht betreffende de grond van de ene streek zeer kan verschillen met dat van de andere streek.

3. De Lurah kent niet alleen de hoedanigheid van zijn desa (streek), maar ook de kwantiteit en kwaliteit van zijn eigen bevolking. Elke Lurah weet, welke groeperingen van de bevolking hij onder zich heeft, of het rustige werkende boeren zijn of listige handelaren, eigenzinnige militairen, dan wel dieven, bandieten, dobbelaars of andere ongewenste elementen.

In regenarme streken en in de droge tijd zijn er zeer veel geschillen over water en watervoorziening voor de bevoeding van rijstvelden (sawahs). Hoewel watergeschillen nog ernstiger zijn dan grondgeschillen (watergeschillen worden niet zelden gevolgd door ernstige vechtpartijen), worden deze geschillen toch bijna nooit ten gerechte bij de Pengadilan Negeri gebracht. In deze gevallen *beslist* de Lurah, die ook recht spreekt.

4. De Lurah is goed bekend met bezit en eigendom (milik) onder de bevolking. Hij weet wie grondbezitters zijn, wie huizenbezitters, gewone grondwerkers, of leeglopers.

Ook geldschietters zijn bij de Lurah bekend. Zij zijn nu nog steeds bedrijvig. Men kan zonder borg met zijn geld (kapitaal) voor 10 % rente per maand gaan rentenieren. Ontstaat er een geschil tussen partijen over de rentekwestie, dan gaan zij niet naar de Pengadilan Negeri. Zij vechten het zelf uit, of zoeken desnoods de tussenkomst van de Lurah. De dorpsbewoners schamen zich als ze voor zulke gevallen voor de Pengadilan Negeri moeten ver-

schijnen. Het raakt hun prestige, vooral wanneer de partijen elkaar goed kennen.

5. Wat het handelsverkeer naar adat betreft, geschiedt alle grondverkoop met medeweten van de Lurah en Tjamat. De Lurah bemoeit zich ook in zekere mate met koop en verkoop van vee, vooral in verband met gestolen of ziek vee.

Zoals Professor Holleman reeds als voorbeeld stelde, geldt in bepaalde streken (Oost- en Midden-Java) het 'belasan'-stelsel bij koop en verkoop. Koopt men tien stuks, dan krijgt men elf, koopt men honderd stuks, dan krijgt men honderdtien, enz. (Dit is iets anders dan het Nederlandse '4 betalen, 5 halen', wat slechts reclame is.) Het belasan-stelsel geldt alleen voor koop en verkoop van vruchten, in mindere mate ook voor nijverheidsartikelen van het volk, bamboewaaiers (kipas), houten klompen, kleine gevlochten matjes, en dergelijke. Wanneer de verkoper zich niet aan de regelen houdt, heeft dit rechtsgevolg. Bij wijze van voorbeeld kan ik het volgende geval geven: Word ik als rechter benoemd in Oost-Java, bijvoorbeeld Malang, en komt er een koper bij mij met de klacht, dat hij 1000 stuks manggas heeft gekocht, doch slechts 1000 in plaats van 1100 manggas van de verkoper heeft gekregen, dan geef ik de *koper gelijk*.

Wordt een dergelijk geval aan mij voorgelegd in West-Java (Bandung) — waar ik nu de functie van rechter bekleed — dan geef ik de *verkoper gelijk*, want het belasan-stelsel heeft geen algemene rechtsgelding in West-Java. Daar kent men het niet. Zo ziet men hoe verschillend het recht is van plaats tot plaats. En hoe zou dan de Hakim van de Pengadilan Negeri dit weten als hij het adat-recht van de streek, waarin hij benoemd wordt, niet kent? *Contact met de Lurah is van groot belang*.

6. Ook op het gebied van rust en veiligheid speelt de Lurah een grote rol. Hij dient te weten waar en wanneer inbraken zijn gepleegd, wie de dader is en uit welke streek hij afkomstig is.

Meestal zijn het private belangen die leiden tot geschillen en soms tot doodslag.

Hij dient zo mogelijk te zorgen voor de preventie van de misdaad. Niet alleen voorheen maar ook in de huidige tijd houdt de Lurah zich bezig met crimineel-politieke verwickelingen; hij weet precies welke personen in zijn desa daarbij betrokken zijn. Hij moet maatregelen nemen ten aanzien van personen die hij gevaarlijk acht voor de rust en veiligheid van de desa.

In het kort kan worden gezegd, dat de Lurah niet alleen bestuursdaden in de desa verricht, maar ook een centrale figuur vormt bij allerlei soorten geschillen in het dorp. Men verwacht van hem dan ook *beslissingen* en het tot klaarheid brengen van aanhangig gemaakte gedingen. Daarom juist zegt men dat de Lurah ook de functie van rechter bekleedt, en wel die van *dorpsrechter* (adatrechter).

Er is een Javaans gezegde: 'Lurah kudu bisa mutusi perkara', dat betekent 'Een dorpshef moet zaken kunnen beslissen'. Wat voor zaken? 'Civiele' zowel als 'criminele' zaken in adatrechtelijke zin. Dit houdt in dat de functie van een Lurah de functie van een rechter met zich meebrengt.

Een Lurah is niet aan mutaties onderhevig. Hij wordt uit het volk en door het volk gekozen, soms voor een lange tijd. Ik heb in Bandung (Tjimahi) een Lurah gekend die in 1945 gekozen werd en sindsdien steeds herkozen is. Hij kent de maatschappelijke toestanden en problemen van zijn desa door en door. Menigmaal verschijnt hij als getuige voor de Pengadilan Negeri en worden hem adviezen gevraagd door de rechter van de Pengadilan Negeri, zowel in civiele als in criminele zaken in zijn streek.

II

Beschouwen we nu de positie van de nationale rechters (Hakim Pengadilan Negeri).

1. Zij zijn allemaal juristen, hebben een academische kennis verworven, krijgen de titel van Sardjana Hukum (Meester in de Rechten). Het belangrijkste is echter dat de juristen (-rechters) uit verschillende volksgemeenschappen afkomstig zijn. Dat ze ieder hun eigen adat hebben behoeft geen nader betoog.
2. Anders dan de Lurah zijn de nationale rechters aan mutaties onderhevig. Worden ze overgeplaatst naar een andere streek, dan worden ze geconfronteerd met een gemeenschap van een ander adatrecht. Zij moeten zich in al hun beslissingen aanpassen en rekening houden met de adatgevoelens en rechtsovertuiging van de bevolking ter plaatse, opdat zij niet in botsing komen met hun eigen rechtsgevoelens. *Daarom is het advies van de Lurah, rapat desa*, ter plaatse onmisbaar, willen zij beslissingen nemen die in overeenstemming zijn met de rechtsovertuiging van het volk.
3. Een nationale rechter heeft ervaringen uit de praktijk nodig. Hij moet rechtsvergelijkingen verrichten tussen bepaalde rechtsgemeenschappen, bijzondere rechtsgedingen onder de loupe nemen, contact opnemen met de Lurah en het volk ter plaatse. Dit zijn allemaal factoren waarmee de rechter rekening moet houden alvorens hij een waardige rechterlijke beslissing kan nemen.

Dit waren de argumenten die ik naar voren wilde brengen om aan te tonen, waarom ik er vóór ben, dat een nationale rechter, waar hij ook geplaatst mag worden in Indonesië, steeds raad dient in te winnen bij de Lurah (eventueel Tjamat) of Kumpulan Adat, omdat het adatrecht de basis is van ons nationale recht, en ons recht is van het verleden, het heden en de toekomst.

Wat betreft de verscheidenheid van recht, zou ik gaarne als drager van het adatrecht mijn persoonlijke mening uiten: Uit eenheid van recht leert de wetenschap niet wat recht is; uit verscheidenheid van recht leert de wetenschap wèl wat recht is.

SUGIJONO S. H.